

Ігор Яценко,
адвокат, доктор філософії в галузі політології

УДК 340.12

ДВА ПІДХОДИ ДО ПОДІЛУ ВЛАДИ У ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглянуто підходи щодо застосування ідеї поділу влади при побудові нової Української держави представників української еміграції — Івана Сагайди та Валеріана Горбачевського, доробок яких ще недостатньо досліджений в Україні. Здійснено порівняння та оцінка їхніх підходів до питання поділу влади.

Ключові слова: поділ влади, Сергій Домазар, Іван Сагайда, Валеріан Горбачевський.

Закінчення Другої світової війни стало наступним, після поразки Української Народної Республіки у визвольних змаганнях 1917—1923 років, катализатором, що сприяв масштабному переміщенню українців за межі радянської України. Нові українські емігранти не тільки поповнили кола прихильників відновлення української національної держави, а й внесли власний доробок у ідеологічні течії, що існували в цих колах. Можливо, серед них було мало таких знакових постатей, як серед першої після поразки УНР хвилі еміграції (В. Липинський, С. Дністрянский, О. Бочковський, В. Кучабський, В. Винниченко, Д. Донцов). Однак серед них були як добре відомі постаті, як, наприклад, І. Лисяк-Рудницький, так і менш відомі, як С. Домазар та В. Горбачевський. Їх творчість мало досліджена в українській юридичній та політологічній літературі, однак, на думку автора, вона заслуговує на більш глибоке вивчення, оскільки це дозволить краще розуміти течії, які існували в українських

емігрантських колах практично одразу після закінчення Другої світової війни, краще розуміти українську суспільно-політичну думку, частиною якої є українська думка в еміграції.

У свою чергу, підхід то питання поділу влади є, на думку автора, одним з головних критеріїв оцінки державотворчої думки, оскільки поділ влади є одним з основних фундаментів сучасного демократичного суспільства. Події 2013—2014 років показали, до яких трагічних наслідків у суспільстві може призвести нехтування поділом влади, маскуванню спроб встановлення єдиної влади тезами про її консолідацію або єднання.

Як відомо, розвиток теорії поділу влади має довгу історію і протягом всього цього часу ми знов повертаємось до вивчення як її джерел, так і її інтерпретацій та практичних спроб її втілення. Ця робота ще довго не припиниться, оскільки немає універсальних відповідей для усіх питань або для усіх держав. Кожне питання є різне, як і кожна держава. Ми повинні шукати власні відповіді на шля-

ху розвитку нашої держави. Аналіз до-робку непересічних представників українського народу має стати у пригоді на цьому шляху.

Оригінальний підхід у частині засто-сування ідеї поділу влади у відновленій українській державі пропонує український письменник і публіцист Сергій Федорович Домазар (справжнє ім'я та прізвище — Сергій Федорович Давиденко, псевдонім — Іван Сагайда) (1900—1987). Сергій Домазар закінчив школу старшин Української Галицької Армії, брав участь у боях січових стрільців, був засуджений до розстрілу, але врятувався і взяв прізвище померлого побратима. Під час Другої світової війни Домазар мобілізувався до Червоної армії, але, оминувши німецький полон, повернувся до Києва, з якого у 1942 р. був вивезений на примусові роботи до Німеччини, з якої у 1949 р. емігрував до Австралії. У 1947 р. І. Сагайда публікує в Німеччині свою працю «Великі питання» [4], ядром якої є пропозиції щодо майбутнього соціально-економічного та державно-політичного ладу України — Української Самостійної Соборної Держави. На його думку, події останніх тридцяти років, які передували виданню книги, показали наочно, що республіканська форма правління не є запорукою того, що влада не опиниться в руках купки узурпаторів або навіть одного диктатора (так, як сталося в СРСР, у гітлерівській Німеччині та фашистській Італії) [4, с. 126—127]. У той самий час у таких монархіях як Англія, Швеція, Данія населення має максимум свобод. Тому не зовнішня форма державного устрою, а основні засади суспільного ладу визначають той чи інших обсяг громадянських свобод. На його думку, деспотизм і тиранія суперечать вільнолюбним традиціям українського народу, і тому він відкидає деспотизм і тиранію, хоча би в яких формах — відкритих чи прихованих — вони проявляються. Отже, І. Сагайда вважав, що в Українській Соборній Самостійній Державі неможливий гетьман, диктатор — головний отаман, диктатор — голова держави, диктатор — вождь. Він зауважував, що «Трудова монархія» в дусі Вячеслава Липинського може бути прийнятною для майбутнього України

(в разі ухвали цього всенародним плебісцитом) так само, як і виборний президент. Однак політичний устрій, що характеризується єдиною широкою партією чи тісною коаліцією з одним проводом, можна вважати за неминучу форму політичного ладу в період боротьби за українську державу та під час її становлення, але не за форму державного ладу в уже усталеній Українській Самостійній Соборній Державі. Влада в майбутній державі повинна бути «народоправна». Основою держави є станове суспільство. Належні до всіх станів мають рівні права. Народоправство реалізується через участь у станових вічах, у виборах місцевої влади, законодавчої влади та в плебісцитах [4, с. 103—104].

У своїх «Основах української державності» [4, с. 106—134], які були додатком до книги «Великі питання», І. Сагайда пропонує форму державного ладу майбутньої України на основі поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову з елементами стримувань та проти-ваг. Концепція поділу влади Сагайди є доволі оригінальною, в ній видно спробу пристосувати змішану президентсько-парламентську республіку до його бачення України як національної станової держави.

Згідно з його концепцією законодавча влада належить до Генеральної Ради (президії) Національного Конгресу Станів, яка обирається таємним голосуванням на пленумі Національного Конгресу Станів. Депутатів до Національного Конгресу Станів обирають на визначений термін таємним прямим голосуванням на вічах місцевих станових організацій, пропорційно до числа членів місцевої станової організації. Коефіцієнт пропорційності однаковий для всіх станів, чим забезпечується те, що склад депутатів відображає пропорційне відношення кількісного складу станів у державі. Законодавчий орган, за Сагайдою, носить ознаки двопалатного парламенту, оскільки, хоча вища його палата обирається з числа членів нижчої палати, а не окремо, та будь-який законопроект, який ухвалюється Національним Конгресом Станів (нижньою палатою), передається на розгляд, обговорення і схва-

лення його Генеральною Радою (верхньою палатою) [4, с. 128–129].

Виконавчу владу має Голова держави. Виконавчим органом Голови держави є Рада Міністрів на чолі з Головою Ради Міністрів, якого призначає Голова Держави. Голова Держави затверджує та підписує закони, має право накладати на них вето. Якщо законодавчий орган проголосував за законопроект вдруге, а Голова держави повторно наклав вето, законопроект цей передається на всенародне таємне голосування (плебісцит) і в разі затвердження стає законом і без підпису Голови Держави [4, с. 129–130]. Питання про те, чи Голова Держави має бути спадковий (монарх) чи обраний на певний строк (президент), має вирішувати всенародний плебісцит [4, с. 127].

На чолі судової справи в державі стоїть Генеральний прокурор, який, зокрема, пильнує конституційність законів та точного додержання законів виконавчою владою [4, с. 131].

Особливу роль у державі та у взаємовідносинах законодавчої, виконавчої та судової влади відіграє Сенат, який, власне, і виступає головним елементом механізму стримування і противаг у поділі системі влади. Сенат обирається зі старійшин Національного Конгресу Станів довічно. Позбавлення сенаторського звання може настати лише після постанови Найвищого Суду (місце та роль цього суду не розкриваються). При цьому, незважаючи на те, що він обирається законодавчим органом з членів цього органу, Сенат є дорадчим органом Голови Держави, виконує при ньому функції державної ради. Роль Сенату є ключовою у взаємовідносинах усіх гілок влади. Так, ухвалений Генеральною Радою Національного Конгресу Станів законопроект направляється на перегляд та затвердження Сенату, який в разі розходження законопроекту з Конституцією та за суперечності його з раніш виданими законами повертає його на новий розгляд. Сенат має право законодавчої ініціативи. Він також затверджує склад Ради Міністрів, який подає Голова Ради Міністрів. Сенат може виступати із своєю думкою як перед Генеральною Радою Національного Конгресу Станів, так і перед Радою Міністрів. Сенат призна-

чає Генерального Прокурора, який стоїть на чолі судової справи, та Генерального Контролера, який стоїть на чолі державного контролю в державі. Сенат — це найповажніша установа в державі. Складений із найстаріших і найдостойніших громадян держави, Сенат має бути живим сумлінням українського народу, втілюючи в собі державний досвід наймудріших і найстаріших українців [4, с. 130–131].

Таким чином, Сагайда представляє досить чітку систему поділу влади з механізмами стримування і противаг. Причому запропонований ним поділ має певні елементи утопізму через наявність ключового органу — Сенату, який, фактично будучи головним елементом механізму стримування і противаг, спирається у своїй діяльності в основному на народну мудрість, що характерно для утопічних концепцій державотворення. Подібна ситуація і з поглядами Сагайди на становість суспільства, в якому пропонується майбутній державний лад має бути реалізований. Як у наш час, так і в часи написання книги Сагайди неможливо знайти розвинене «станове» суспільство. Становість, яка була характерною для середньовічної Європи, залишилася в далекому минулому. Якщо уявити, що це модель майбутнього «ідеального» суспільства, то утопічність такого підходу стає очевидною.

Інший підхід представляє професор Валеріян Горбачевський, праці якого, можливо, недостатньо досліджені в Україні, особливо з точки зору ідеї поділу влади. Валеріян Горбачевський (1891–1975) — професор, український філософ, психолог, ідеолог системи ідеократизму, політичний діяч часів УНР та Карпатсько-Української Держави, ідеолог та засновник Союзу Конструктивно Творчих Сил України, політичної групи, яка була складовою частиною Української Національної Ради в еміграції. У 30-ті роки ХХ ст. у праці «Ідеократизм» він стверджував, що «віра в Бога стає для мислячої людини категоричним імперативом, бо дає людському духові опору». Розуму вона дає синтетичну ідею, що допомагає раціонально охопити повноцінність буття; для серця є джерелом, що цілющою водою скріплює почут-

тя людської гідності; для волі — імпульсом до творчої праці та самовдосконалення. Будучи ідеологом системи ідеократії, він у своїй роботі «Проект модерного світогляду» [1] (1957) спробував представити своє бачення організації майбутньої держави. Горбачевський будував своє бачення державного устрою на ідеократії. На його думку, повинен бути створений новий лад — конкордизм. За Горбачевським, конкордизм — це новий соціально-економічний лад, що буде синтезувати індивідуалізм та колективізм, базуватися на постулаті «згода та співпраця» [1, с. 36]. Провідною ідеєю державного будівництва має бути принцип згоди і співпраці Влади і Народного Представництва; Влада репрезентує техніку адміністрування, а Народне Представництво репрезентує волю Народу; із поєднання цих двох факторів утворюється державний орган — Рада як легітимний орган народоправства; категоричним імперативом має стати гасло: «централізація законодавства та децентралізація управління» [1, с. 38]. Поєднанням Влади та Народного Представництва утвориться Державна Рада як орган всенародної концентрації та репрезентації, який стане легітимним органом народоправства, що вирішуватиме долю цілого Народу [1, с. 40]. Фактично, Горбачевський пропонує радянську систему з об'єднанням законодавчої та виконавчої влади в один орган, але з розширенням елементів децентралізації влади. Причому обґрунтування його підходу було, зокрема, його твердження, що: «треба визнати, що загальнопризнані фетиші демократизму: всенародні вибори, партійний склад парламенту, колективна відповідальність міністрів перед парламентом та поділ влади на законодавчу та виконавчу є псевдодемократичними, бо завжди дають негативні наслідки» [1, с. 44]. За Горбачевським, «не буде поділу влади, бо владі буде приділено конституцією аж три функції: 1) функція Законодавця, 2) функція Інтерпретатора законів (видання зобов'язуючих постанов та декретів) та 3) функція Охоронця законів (адміністративні кари). Отож правопорядок, соціальна справедливість та народоправство характеризують конкордизм як новий суспільний лад» [1, с. 45].

Таким чином, Горбачевський, виступаючи критиком комунізму, оскільки, на його думку, «комуністи обіцяли побудувати рай на землі, а побудували натомість пекло, обіцяли дати свободу, а натомість встановили поліцейський режим з системою рабства та кріпацтва» [1, с. 9], пропонує устрій, який є аналогом комунізму, і який призведе до таких самих наслідків, зокрема, з причини концентрації влади в одному місці та заперечення ідеї поділу влади. Таким чином, у Горбачевського ми бачимо спробу запропонувати утопічну схему реалізації щастя людства, яка була описана ще Володимиром Винниченком у книзі «Конкордизм. Система будівництва щастя».

Що об'єднує і що відрізняє розглянуті нами дві постаті та їх погляди? Обидва автори були учасниками українських національно-визвольних змагань 1917—1923 років. Обидва автори, хоча і в різний час, не з власної волі опинилися в еміграції, обидва, хоча і у різних країнах, працювали на території, яка була територією або знаходилася під контролем Гітлерівської Німеччини. Обидва автори написали свої роботи в еміграції недовзі після закінчення Другої світової війни. В обох роботах можна побачити бажання побудувати незалежну українську державу але державу без насильства, бажання створити суспільство, побудоване на гармонії, вірі в людину та людські цінності. В обох працях можна побачити прагнення до утопічного суспільства. В обох працях, хоча й по-різному, присутнє переконання в необхідності існування станового поділу суспільства і критично оцінюються існуючі демократичні механізми, що мають запобігти узурпації влади, насильству над людиною. Однак вони пропонують різні підходи до побудови української держави, зокрема в частині поділу влади. Якщо Сагайда своє бачення побудови державного механізму будує саме на поділі влади, то Горбачевський вважає цю ідею псевдодемократичною, яка приносить тільки негативні наслідки.

Розглянуті праці відображали погляди свого часу. Вони стали певним проявом небажання повторення страхіть Другої світової війни. Однак з часу їх опублікування пройшло чимало часу,

відбулося чимало подій, як до відновлення незалежної Української держави у 1991 р., так і за час її існування. Це дає нам змогу подивитися на рецепти, запропоновані Сагайдою та Горбачевським з перспективи того досвіду, який з'явився вже після виходу їх праць.

Підбиваючи підсумок, автор поділяє оцінку відомого історика української суспільно-політичної думки, політолога Івана Лисяка-Рудницького, який і сам є віхою в українській суспільно-політичній думці. «Він вперше здійснив глибокий аналіз історії української політико-правової думки з другої половини ХІХ ст. до середини ХХ ст.» [3, с. 424–425], яку він дав праці Івана Сагайди у

своїй статті «Обережно з утопіями». Така сама оцінка, на думку автора, є справедливою і щодо рецептів Валеріяна Горбачевського. І. Лисяк-Рудницький вважав пропозиції Сагайди утопічними фантазіями про гармонійне, безантагоністичне суспільство, які не є нешкідливими, бо від віри у близькість і здійсненість «царства Божого на землі» тільки один крок до рішення, щоб його пришестья прискорити маленькою операцією [2, с. 357]. На жаль, спроби виконати такі «маленькі операції» з українським суспільством ми бачимо протягом всього часу існування відродженої України.

ПРИМІТКИ

1. Горбачевський Валеріян. Проект модерного світогляду / В. Горбачевський. — Нью-Йорк : East Side Press, 1957. — 48 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою / І. Лисяк-Рудницький. — Мюнхен: ВВО «Сучасність», 1974. — 442 с.
3. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. — Київ : ВЦ «Академія», 2010. — 454 с.
4. Сагайда Іван. Великі питання / І. Сагайда. — Regensburg : Mittelebayerische Zeitung, 1947. — 135 с.

Игорь Яценко. Два подхода к разделению властей среди представителей. Украинской эмиграции после Второй мировой войны.

Рассмотрены подходы к применению идеи разделения властей при построении нового Украинского государства представителей украинской эмиграции — Ивана Сагайды и Валерьяна Горбачевского, наследие которых еще недостаточно исследовано в Украине. Проведено сравнение и оценка их подходов к вопросу разделения властей.

Ключевые слова: *разделение властей, Сергей Домазар, Иван Сагайда, Валерьян Горбачевский.*

Ihor Yatsenko. Two approach to the separation of powers among the representatives of Ukrainian emigrants after Second World War.

The article researches the approaches of using the idea of the separation of powers for building new Ukrainian state among the representatives of Ukrainian emigrants — Ivan Sahayda and Valerian Gorbachevski whose heritage hasn't enough been researched in Ukraine. A comparison and appreciation their approaches for the separation of powers were made.

Key words: *the separation of powers, Sergii Domazar, Ivan Sagayda, Valerian Gorbachevski.*